

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FILOZOFICKÁ FAKULTA

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

2016

Michal Průša

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FILOZOFICKÁ FAKULTA

Název bakalářské práce:

**Krise evropské demokracie a vzestup
nacionalismu**

Autor: **Michal Průša**

Katedra: **Katedra sociologie**

Obor: **Sociologie a ekonomie**

Vedoucí práce: **Mgr. Jakub Mlynář**

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma Krize evropské demokracie a vzestup nacionalismu zpracoval samostatně. Veškerou použitou literaturu a další podkladové materiály uvádím v seznamu použité literatury.

V Praze dne

.....

Michal Průša

Poděkování:

Chtěl bych poděkovat svému vedoucímu práce, že se mi vždy snažil vyjít vstříc ohledně konzultací a poskytoval cenné rady.

Abstrakt

Název práce: Krize evropské demokracie a vzestup nacionalismu

Autor: Michal Průša

Katedra: Katedra sociologie

Vedoucí práce: Mgr. Jakub Mlynář

Práce zabývá problematikou krize evropské demokracie a jejího vlivu na vzednutí nacionálních tendencí ve společnosti, které by mohly vést při špatně vedené společenské diskuzi až ke krajnímu nacionalismu se všemi jeho důsledky. Text je rozdělen do tří hlavních kapitol. První část je věnována problematickým pojmům národ a nacionalismus. A to i s ohledem na jejich historický význam. Druhá část se zabývá podstatnými znaky demokracie a pak především vysvětlením toho, co považuji za krizi současné demokracie. Ve třetí části je pak snaha na vybraných nacionálních stranách ilustrovat, jakým způsobem se tyto strany prezentují, profilují a také ukázat jejich vzrůstající volební potenciál. V závěru je pak uveden stručný přehled poznatků a krátká úvaha, zda jsou nacionální tendence v Evropě nebezpečné či zda mohou evropské demokracii prospět.

Klíčová slova: Demokracie, nacionalismus, politika, krize, Evropa

Abstract

Title: The crisis of democracy in Europe and the rise of nationalism

Author: Michal Průša

Department: Department of Sociology

Supervisor: Mgr. Jakub Mlynář

Work deals with the crisis of democracy in Europe and its impact on the surge of nationalist tendencies in society, which could result in badly managed public discussion to the extreme nationalism with all its consequences. The text is divided into three main chapters. The first part is dedicated to problematic concepts of nation and nationalism. And even with regard to their historical significance. The second part deals with the essential features of democracy, then primarily an explanation of what I consider the current crisis of democracy. The third part is an effort to select the nationalist parties to illustrate how these parties present, profile and also show their growing electoral potential. At the end is a brief overview of findings and a brief account whether the nationalist tendencies in Europe, dangerous, or whether Europe can benefit democracy.

Keywords: Democracy, nationalism, policy, crisis, Europe

Obsah

Úvod	8
1. Národ	9
1.1 Chápání pojmu v čase	10
1.2. Nacionalismus.....	13
1.3. Typologie nacionalismu.....	15
1.4. Shrnutí.....	17
2. Krize demokracie	18
2.1. Počátky moderní demokracie.....	18
2.2. Zastupitelská demokracie.....	19
2.3. Krize vládnutí	21
3. Vzestup nacionalismu v Evropě.....	25
3.1. Švédsko.....	27
3.2. Francie	29
3.3. Nizozemsko	30
3.4. Německo	33
3.5. Shrnutí.....	34
Závěr.....	36
Citovaná literatura.....	39
Elektronické zdroje.....	41

Úvod

Jsme svědky toho, jak se vládnoucí elita postupem času proměnila ve vládnoucí třídu v marxistickém slova smyslu. Nebudu příliš přehánět, když zkonstatuji, že se odtrhla od většinové veřejnosti a prakticky s ní nekomunikuje. Díky tomu není schopná, ba co víc, ani ochotná uspokojovat poptávku po tématech, která společnost považuje za důležitá. V souvislosti s tím se utvořilo jakési jednotné politické paradigma, jež prostupuje celým politickým spektrem a bez ohledu na to, zda se jedná o koaliční či opoziční strany, pohlíží na řízení společnosti stejným způsobem.

Jak ovšem z ekonomické teorie víme, poptávka se nutně musí střetnout s nabídkou a tak témata, která odmítají reflektovat etablované strany, zvedají jiná politická uskupení. Ta se profilují na národnostní rétorice, na ideji suverenity lidu a boji proti vládnoucí třídě, která již nehájí zájmy lidu.

Vzestup nacionálních tendencí se tak postupně stává fenoménem v rámci skoro celé Evropy. Otázka tedy zní: Máme se tohoto trendu bát? Je nacionalismus hrozbou pro demokratické uspořádání Evropy? Nebo je naopak odpovědí na rostoucí demokratický deficit? I na tyto otázky se v práci pokusím odpovědět.

Spolu s tím vysvětlím, v čem konkrétně spatřuji krizi demokracie a kde jsou její příčiny. Nejprve se však zaměřím na samotnou problematiku nacionalismu, zmíním, v jakém kontextu se etabloval a jaký byl jeho vliv na demokratizaci evropské společnosti.

1. Národ

Ačkoli se může zdát význam tohoto pojmu zřejmý, pravdou je, že neexistuje žádná přesná a všemi uznávaná definice. Tomuto faktu nepomáhá ani skutečnost, že se problematikou národa a nacionalismu zabývá opravdu velké množství sociálních vědců a jiných autorů, kteří tak dali vzniknout skutečně nepřehledné změti různých definic, názorů a koncepcí, ve které je prakticky nemožné se zorientovat. Základní problém výkladu tohoto pojmu tkví již ve snaze o jeho univerzální definici, jak upozorňuje Miroslav Hroch ve své knize Pohledy na národ a nacionalismus, uplatňuje se termín, který je kontinuálně užíván od středověku až po novověk a „i když společným kořenem termínu byla latinská *natio*¹, dostaly překlady do jednotlivých jazyků v odlišných politických a kulturních podmínkách také poněkud odlišný význam, odlišné konotace“ (Hroch, 2003, str. 11).

V anglickém prostředí od 18. století nahradil termín *nation* do té doby používané synonymum *people*. *Nation* je přitom v encyklopediích definováno jako soubor obyvatel žijících na zřetelně vymezeném území pod vládou jediného panovníka. Tento termín je tak dodnes chápán velice podobně, jako pojem *state*. Ačkoli francouzština původně chápala la *nation* obdobně, jako angličtina, od konce 18. století se charakteristika národa ve dvojím ohledu pozměnila. Za prvé už se národ nepředstavoval jako pospolitosti poddaných, nýbrž jako soubor občanů a za druhé pak k charakteristikám národa přibyl také společný jazyk. Podle pátého vydání slovníku Francouzské akademie z roku 1798 jsou příslušníky národa „všichni obyvatelé státu nebo země, kteří žijí podle týchž zákonů a hovoří týmž jazykem“ (Hroch, 2003, str. 12). V němčině se spíše používá termín *Volk*, jenž byl překladem latinského *Natio* ještě dřív, než došlo k jeho převodu v *Nation*. *Volk* minimálně od 18. století značí pospolitost lidí, kteří mají společné zvyky, zákony a jazyk, později se v rámci tohoto pojmu hovoří i o společném původu. V 19. století je pak patrný určitý rozpor ve vnímání významu. Jedni považují *Volk* a *Nation* za synonyma, druzí mají *Nation* spojený s etnicitou a původem, zatímco *Volk* zahrnoval všechny obyvatele státu bez ohledu na etnickou příslušnost. Na konci 19. století, v době vypjatého nacionalismu se termín *Volk* uplatňoval ve smyslu pospolitosti krve všech, kteří hovořili stejným jazykem, přičemž nebylo důležité na území, jakého státu žili. Díky tomu dostal tento termín silné emocionální zabarvení. Dnes je již tento řekněme extrémní výklad samozřejmě

¹ Středověký termín *natio* však neoznačoval příslušníka k národu, či etnické skupině, jak tento pojem chápeme dnes. Synonymem v humanistické latině byl pojem *gens* (původně kmen) (Hroch, 2003, str. 11).

překonán, i přes to si však německý výklad slova *Nation* zachoval silné propojení s představou o pospolitosti jazyka, kultury a původu (Hroch, 2003, str. 12).

V češtině se pojmem národ rozumí soubor lidí žijících na společném území, mající společné dějiny, společný jazyk a zároveň jsou spjati láskou ke společné vlasti. Lze tedy konstatovat, že tento termín je v českém jazykovém prostředí definován právě tak, jak jej formuloval již v padesátých letech 17. století český učenec J. A. Komenský (Hroch, 2009, str. 16).

1.1 Chápání pojmu v čase

Společným rysem naprosté většiny prací od poloviny 19. století asi do poloviny 20. století bylo primordialistické pojetí národa (Hroch, 2009, str. 17). Jednalo se o představu, že národy jsou přirozenou a tudíž zcela samozřejmou součástí lidského bytí, byly zde odjakživa a lze je definovat na základě existence objektivních kritérií (společná kultura, jazyk, historické a pokrevní pouto) (Hirt, 2016, str. 27). Pro „nestátní“ národy bylo proto třeba zejména v anglosaském světě hledat jiné termíny, jako byly *nationality* či *national group* (Hroch, 2003, str. 14).

Počátkem 20. století se mimo objektivistický proud začínají ozývat názory s tvrzením, že nelze nalézt univerzální kombinaci takových vlastností, které by byly empiricky dokazatelné a zároveň by je bylo možno aplikovat na odlišné pospolitosti, který byly tehdy označovány jako národ (Hroch, 2009, str. 20). Druhý názorový proud je patrně nejlépe zachycen sociologem Maxem Weberem v posmrtně vydaném díle *Wirtschaft und Gesellschaft* – Hospodářství a společnost (1922): „národ nelze definovat výčtem empiricky vykazatelných znaků,“ je to těžko uchopitelný pojem, jenž označuje jistou skupinu lidí, kteří vůči sobě chovají „specifický pocit solidarity“ (Hroch, 2009, str. 20). Místo snahy obsáhnout a hledat konkrétní znaky národa zde hovoříme o vnímání národa v rovině hodnotové.

V souvislosti se subjektivistickým pojetím národa nelze opomenout Ernesta Renana, jehož myšlenky jsou natolik zajímavé a zároveň natolik prozíravé, že by byla jistě škoda se u tohoto francouzského filosofa a jednoho z nejčastěji citovaných autorů 19. století chvíli nezdržet.

V roce 1882 se Ernest Renan na pařížské Sorboně tázal „Co je to národ?“ „Jak to, že Holandsko je národ, zatímco Hannover či parmské knížectví jím není? Jak je možné, že Francie

přetrvává jako národ, když princip, který ji stvořil, se vytratil? Proč Švýcarsko se svými třemi jazyky, dvěma náboženstvími, třemi či čtyřmi rasami je národem, a například Toskánsko tak homogenní, nikoliv (Renan, 2003, stránky 28-29)? Již z výčtu otázek, které si Renan pokládal je zřejmé, že definovat národ na základě rasy, náboženství, společných zájmů, či geografie není příliš věrohodné, protože samy, byť mohou být více či méně důležité, k vytvoření národa nestačí.

V období primordialistického vnímání národa mnozí přesvědčeně tvrdili, že je to právě rasa, která je neměnná a tvoří tak nezadatelné právo na vznik a jednotu národa. Podle této teorie je například germánská rodina plně v právu, chce-li začlenit všechny rozptýlené Germány, a to i ve chvíli, kdy o připojení nemají zájem (Renan, 2003, stránky 28-29). Takové vnímání národa je však nejenom mylné, protože díky stěhování národů, různým bojům, promíchávání kmenů a podobně, žádná čistá rasa neexistuje, ale především je takové vnímání světa nebezpečné, jak se mohla Evropa a potažmo celý svět přesvědčit ve třicátých a čtyřicátých letech minulého století. Ernest Renan k tomu poznamenává „nakolik je princip národů správný a legitimní, natolik je princip primordiálního práva ras omezený a opravdovému pokroku nebezpečný“ (Renan, 2003, stránky 28-29).

Co bylo řečeno o rase, platí podobně i o jazyku. Jazyk podle Renana ke sjednocení vede, ale nutně k němu nenutí. Zde bych si však s Ernestem Renanem dovolil polemizovat o důležitosti jazyka. Jako příklad lze uvést české národní obrození, ve kterém šlo o to pozvednout jazyk nižších, venkovských vrstev i do vyšších vrstev společnosti, tak aby čeština neupadla v zapomnění. Ačkoli jsem si vědom, že nyní šlapu na tenký led a spekujuji, domnívám se, že pokud by se tato etapa ve vývoji české historie neudála, český národ by se zánikem českého jazyka rozpustil v národě německém. Renan podle mého názoru funkci jazyka přeci jen poněkud podceňuje a nedomýšlí jeho význam. Samozřejmě, že samotný jazyk není dostačující podmínka, nicméně je to atribut tak silný, že jej nelze přejít mávnutím ruky. Jazyk totiž ne jenom, že může vést ke sjednocení, ale především slouží jako „viditelný“ znak, díky čemu může sloužit k „vymezování se“, přičemž odlišitelnost jedince či skupiny od druhých je samou podstatou vytváření identity.

Náboženství, společné zájmy nebo geografie, také nejsou těmi činiteli, které stačí k vytvoření národa, tvrdí Renan. Náboženství je dnes především osobní záležitost, a tudíž se týká převážně jednotlivce. Společné zájmy jsou výborným pojítkem mezi lidmi, ale k vytvoření

národa nestačí. A zeměpisná poloha je jistě důležitý faktor z hlediska rozdělování národů, ale není tím určujícím, životní prostor národů se může v průběhu času proměňovat. Tím skutečným, jediným a opravdovým principem národa je podle Ernesta Renana duše, jakýsi duchovní princip (Renan, 2003, str. 33). „Tuto duši, tento duchovní princip utvářejí dvě věci, které ve skutečnosti tvoří jedinou. Jedna je v minulosti, druhá v přítomnosti. Jednou je společné vlastnictví bohatých vzpomínek, druhou je nynější souhlas, přání žít pospolu, vůle navázat na společně přijaté dědictví.“ A Renan pokračuje: „Ze všech kultů, je kult předků nejlegitimnější, naši předkové nás udělali tím, čím jsme. Hrdinská minulost, velké osobnosti, sláva (tím myslím tu opravdovou), to všechno tvoří kapitál, ze kterého postavíme ideu národa. Sdílet slávu minulosti, společnou vůli v přítomnosti, mít za sebou velké věci a chtít dosáhnout dalších, to jsou základní podmínky existence národa“ (Renan, 2003, str. 33).

Aby snad nedošlo k omylu, je třeba dodat, že bavíme-li se o objektivistickém a subjektivistickém pojetí národa, nehovoříme o přístupech, které by od sebe byly zcela izolovány. Autoři, kteří se snažili definovat národ na základě objektivních kritérií, si postupem času stále více uvědomovali, že národ nemůže existovat bez národního sebevědomí a subjektivisté zároveň nerozporovali určité objektivní vazby mezi příslušníky národa (Hroch, 2009, str. 20).

V druhé polovině dochází vzhledem ke zkušenostem s druhou světovou válkou k naprostému odmítnutí primordialistického názoru, že národ je pospolitostí krve, případně rasy. Začíná být kladen větší důraz na subjektivní postoje členů národa, neboť je všeobecně přijímáno, že je to právě sebevědomí, bez kterého národ existovat nemůže. Miroslav Hroch ve své knize také poukazuje na fakt, že v devadesátých letech dvacátého století přicházejí radikální konstruktivisté² s představou, že pokud by existovala dostatečně vlivná skupina, jež by disponovala informačními a výchovnými prostředky, bylo by možné národ kdykoli „vynalézt.“ Tuto svou představou opírají mimo jiné o termín *imagined communities* Benedicta Andersona, který ovšem nepřiliš správně chápou ve smyslu „vymyšlené“ pospolitosti (Hroch, 2003, str. 18). Anderson měl na mysli ale něco jiného, on tvrdil, že národ může jako skupina existovat pouze tehdy, budou-li si jeho příslušníci schopni představit, že patří k pospolitosti lidí, z nichž většinu neznají a ani nikdy nepoznají (Hroch, 2009, str. 20). „Je to pomyslné politické společenství – a to existující v představách jako společenství ze samé své podstaty vnějškově

² např.: Elie Kedourie, Rogers Brubaker

ohraničené a svrchované“ (Anderson, 2003, str. 243). Radikální konstruktivisté však považují jakékoli objektivní znaky (historická složka národní existence, společný osud skupiny, atd.) za pouhý mýtus, účelové vyprávění, které může být různě modifikováno a manipulováno v zájmu těch, kteří národ „vytvořili“ (Hroch, 2003, str. 18).

Z uvedeného je patrné, že pojem národ nelze chápat univerzálně, první nedorozumění může nastat již v jeho jazykové konotaci, kdy má poněkud odlišný smysl v anglickém, německém, francouzském či slovanském jazykovém prostředí. Další problematizace pojmu je spojena s množstvím přístupů, v rámci kterých badatelé k termínu přistupují a analyzují jej. Lze-li však o tomto pojmu konstatovat, že je velice snadné stát se obětí nedorozumění, pak pojem, který zatím v této práci nezazněl, je dokonalým příkladem toho, jak nadužívání termínu vede k naprostému zmatení pojmů. Nečeká mne proto lehký úkol, když se chci pokusit vysvětlit pojem nacionalismu.

1.2. Nacionalismus

Na rozdíl od pojmu národ, který má předmoderní kořeny, je nacionalismus v odborné literatuře novotvarem. Jak vysvětluje Miroslav Hroch (1999), tento pojem začal být hojně užíván až po druhé světové válce, kdy se nejprve úspěšně rozšířil v USA jako nový analytický termín a až následně si začal získávat svůj prostor jako „neutrální“ termín v západní Evropě.

Slovo nacionalismus je nicméně používáno v takové šíři a takových konotacích, že jen u málokterého pojmu lze hovořit o takové konfúzi jako právě v tomto případě. Někdy je jím myšlena prostá identifikace s národem, jindy je vnímán v souvislosti s politickým zápasem, či ozbrojeným bojem, případně je chápán jako projev xenofobie nebo je dokonce používán ve spojení s rasismem. Obecně lze tvrdit, že je to především Evropa, kde má silně zabarvené emocionální konotace, a to jak pozitivním, které jsou však spíše okrajové, tak negativní, kdy je nacionalismus zcela odmítán, jako nástroj manipulace a fenomén vedoucí k agresivitě.

Abychom byli schopni nacionalismu porozumět je potřeba zaměřit svou pozornost na jeho historický vznik a změnu jeho významu v čase tak, jak se o to pokoušel například Benedict Anderson. Ten si všímá toho, že v 18. století dochází kromě vzrůstajících tendencí nacionalismu v západní Evropě, zároveň k úpadku náboženského myšlení. Století osvícenství a racionalistického sekularismu vzalo jedinci a potažmo celé pospolitosti pocit přesahu, jakési kontinuity (Anderson, 2003, str. 247). Anderson k tomu poznamenává: „Když se rozpadne ráj,

rány osudu už nemohou být nesmyslnější. Když začne být spása absurdní, nic není nezbytnější než nalezení jiné podoby kontinuity.“ Bylo tedy zcela nezbytné nalézt prostředek, který změní nahodilost osudu ve „významuplnost“, a to v sekulární perspektivě (Anderson, 2003, str. 247).. Proto podle Andersona moderní kultura nacionalismu vytváří různé emblémy a mýty, jako jsou například památníky padlým či hroby neznámým hrdinům. Ty následně slouží k tomu, aby vytvářely iluzi věčnosti a nesmrtelnosti národa a zároveň mají původ národa legitimizovat (Anderson, 2008, str. 25). Ačkoli je tato symbolická podstata národa do jisté míry podobná náboženství, Anderson určitě netvrdí, že nacionalismus náboženství přímo nahrazuje, nebo že se zrodil z důvodu rozpadu náboženských jistot. Poukazuje však na jistou souvislost.

S kauzálním vztahem ve své práci přichází Ernest Gellner, když spojuje vznik nacionalismu s přechodem společnosti od agrární do společnosti průmyslové. Podle Gellnera jsou nejdůležitějšími prvky nacionalismu stejnorodost a gramotnost a právě tyto atributy s sebou začala přinášet až společnost průmyslová. V agrární společnosti disponovali písmem čteným a psaným pouze představitelé vládnoucí třídy včetně členů kněžských řádů, toto přísné oddělení od většiny obyvatelstva udržovalo nerovnost společnosti a její kulturní různost (Gellner, 1993, str. 50). Takové rozdělení bylo stálé, díky neochotě zvyšovat gramotnost, zároveň pevně ukotvené, a tudíž chyběly základní předpoklady k tomu, aby se společnost mohla stát stejnorodou. Ovšem důraz na pokrok v 19. století, který sebou přinesla průmyslová revoluce, tyto dogmaticky vytýčené hrany uvnitř společnosti potlačoval. Tlak na hospodářský růst potřebuje rozvinutou dělbu práce, která se bez přesné komunikace mezi lidmi neobejde, to znamená, že gramotnost je zde naprostou nezbytností. Díky tomu se vzdělávání a celkový výchovný systém dostává do popředí zájmu. Stát, který je zde již naprostou nutností pak zastřešuje kultura, která musí být stejná pro všechny obyvatele státu. Důsledkem industrializace tak je „proměnlivá a kulturně stejnorodá společnost, která má rovnostářská očekávání a naděje, takové, jaké všeobecně chyběly v dřívější stálé, rozvrstvené, dogmatické a absolutistické agrární společnosti“ (Gellner, 1993, str. 85).

Uvedení autoři, tak jako i řada dalších, se shodují na tom, že období vzestupu nacionalismu je charakteristické dobou rozpadajících se tradičních společenských pořádků, symbolických soustav a sdílených hodnot, stejně tak jako je toto období dáno nástupem mobility, individualismu, anonymity, tržní ekonomiky a osvícenské racionality. Období 18. a 19. století je proto třeba vnímat jako hledání nové kolektivní identity a nového typu funkčního společenského uspořádání. To dalo vzniknout zcela odlišné formě solidarity založené na pocitu

určité nadlokální vzájemné propojenosti s lidmi stejného pokrevního či historického původu, tedy tomu, co dnes chápeme pod pojmem národ. Jestliže uznáme, že národ je konstruktem, pak nacionalismus není ničím menším nežli projektantem, jehož úkolem je produkovat sjednocující mýty a symboly, které mají za cíl sjednotit různorodá prostředí pod společnou střechu „národní kultury“ (Hirt, 2016, str. 31). Proto Ernest Gellner konstatuje: „Je to nacionalismus, který plodí národy, a nikoliv obráceně“ (Gellner, 1993, str. 63).

1.3. Typologie nacionalismu

Jak již bylo zmíněno, termín nacionalismus je především na evropské půdě zatížen emocionálními konotacemi. Od kladného, kdy je vnímám jako tvořivý, emancipační a podstatný atribut demokratizace Evropy, tak jej chápe například gruzínský politolog Ghia Nodia nebo izraelská historička Hedva Ben-Israel, až po negativní, kdy je považován za nepřátelský, egoistický a ze své podstaty silně konfliktní (např. Eric Hobsbawm, Elie Kedourie) (Hroch, 2009, stránky 30-40). Nebylo by jistě moudré pokoušet se dělat arbitra a rozhodovat, kdo má a kdo nemá pravdu. Skutečností totiž je, že univerzálně chápaný pojem nacionalismu obsahuje obě složky, jak tvořivé a celkově pozitivní, tak nenávistné, netolerantní a agresivní. Existuje zde samozřejmě ještě i třetí cesta, kterou se jako jeden z prvních evropských badatelů snažil vydat Eugen Lemberg, jenž se pokusil zavést pojem nacionalismus jako nehodnotící, neutrální nástroj vědecké analýzy (Hroch, 2003, str. 16). S tím je však spojen jiný problém, pokusíme-li se totiž nacionalismus chápat přísně neutrálně, dopustíme se toho, že jedním termínem označíme zcela nesouměřitelné „subjekty“. Následně to může vypadat tak, že se pod „univerzálním“ pojmem nacionalismus objeví na stejné úrovni jak příslušníci jednotek SS, tak příslušníci československého odboje, případně je pod jeden termín zahrnut například Nigel Farage a Benito Mussolini. To ovšem vede pouze k dalšímu prohlubování konfuze.

S významnou koncepcí po druhé světové válce přišel americký politolog českého původu Hans Kohn, který definoval nacionalismus jako „stav mysli“ a vztahoval jej v obecné rovině k národnímu státu (Hroch, 2009, stránky 26-30). Prosazoval rozlišování mezi západním a východním typem nacionalismu. První typ byl podle něj pokrokový, liberální a demokratický. Zrodil se z myšlenek anglického liberalismu a především pak myšlenek Velké francouzské revoluce. Druhý typ, naproti tomu, byl definován především německou jazykovou tradicí (pospolitost krve a jazyka) a považoval jej za reakční, iracionální, mytologický a autoritativní. I když později Kohn svůj dichotomický přístup zmínil a uznal existenci demokratického

nacionalismu i v některých zemích východní Evropy (Hroch, 2009, stránky 26-30), je tato polarizace dodnes patrná a to jak v mediálním, tak akademickém prostředí.

Jiní autoři se pokoušeli diferencovat nacionalismus nikoli na základě geografie, nýbrž časově. Proslulou diachronní diferenciací navrhl již v roce 1956 Theodor Schieder, jenž považoval původní nacionalismus (tj. především v průběhu 19. století) za pokrokový a tvořivý faktor, postupem času (první polovina 20. století) se však projevila i jeho destruktivní stránka. Obdobně propojil typologii s periodizací již v roce 1945 E. H. Carr: „v první fázi byl nacionalismus do roku 1789 záležitostí intelektuálů, ve druhé se do roku 1870 národní myšlenka demokratizovala, ve třetí se pak „socializovala“ a osvojila si agresivní vztah k okolí“(Hroch, 2009, stránky 26-30).

Nedomnívám se, že uvedené typologie jsou dostatečné pro rozlišování nacionalismu, jejich prezentace v této práci je ilustrativní a má poukázat na fakt, že nacionalismus nelze zobecňovat. Nelze tvrdit, zda je nacionalismus dobrý či špatný, protože obsahuje oba prvky, které se mohou, ale nutně nemusí projevit. Tvrzení, která jsou bohužel tak často zkratkovitě předesílána v našich mainstreamových médiích, že převládne-li v evropských společnostech nacionalismus, ocitnou se naše domovy ve válce, jsou stejně pomýlená a prázdná, jako tvrzení, že transnacionalismus či snad multikulturalismus zaručí našim domovům věčný klid a mír.

Chceme-li nacionalismus analyzovat, je třeba jej vnímat značně diferencovaně a podrobně zkoumat jeho projevy v té které konkrétní zemi s jejími národními hnutími a až následně je možné stanovovat závěry. Protože stejně tak, jako v jedné zemi může vést k větší solidaritě a tvořivosti, může v zemi druhé přerůst do podoby šovinismu s hlásáním nadřazenosti nad ostatními národy či jinými etnickými skupinami a podobně. V rámci této práce se proto budeme držet definice nacionalismu v obecné rovině, jak ji navrhl vlivný německý historik Hans-Ulrich Wehler, kdy definuje nacionalismus jako „ideový systém, který slouží k vytvoření, mobilizaci a integraci většího solidárního svazu – národa“ (Hroch, 2003, stránky 19-20). Toto vymezení daného pojmu je natolik elastické, že je schopno absorbovat i rozdíly v jazykové konotaci, ale ponechává otevřené dveře vnitřní diferenciaci v hodnocení pojmu, podle toho, jak vypadá pospolitost, jíž slouží. Může tedy označovat kladné i záporné stránky národní existence, poznamenává Hroch (2003).

1.4. Shrnutí

Porozumění pojmu nacionalismus je pro tuto práci zcela stěžejní. Viděli jsme však, že se jedná o termín komplikovaný a velmi nejednoznačný. Již kořen slova nacionalismus, *natio*, má poněkud odlišné významy v různých jazykových prostředích, připočte-li se k tomu skutečnost, že se na pojem národ nahlíželo v průběhu času odlišně, dojdeme k naprosté konfúzi pojmu.

Dále jsme viděli, že nacionalismus nelze jednoznačně řadit na negativní ani pozitivní pole škály. Může totiž obsahovat jak tvořivé vlastnosti, stejně tak jako destruktivní a nenávistné projevy. Z toho důvodu práce chápe nacionalismus přísně neutrálně podle definice Hanse-Ulricha Wehlera.

Všechny tyto znalosti jsou důležité k tomu, aby mohly být v další části vyloženy atributy zastupitelské demokracie, na čemž se pokusím vysvětlit, kde spatřuji současnou krizi demokracie.

2. Krize demokracie

O krizi demokracie se, s lehkou nadsázkou řečeno, hovoří prakticky nepřetržitě více než sto padesát let. Ačkoli lze tyto obavy či kritiku vnímat jako pochopitelnou, nemohu se zbavit dojmu, že z velké části vyvěrají buď z nepochopení principu této formy vládnutí, nebo jednoduše z frustrace způsobené tím, že se společnost neubírá směrem, který by si ten který jedinec přál. Považte sami, chápeme-li demokracii jako souboj myšlenek, pak je zcela zřejmé, že společnost musí v očích pozorovatele působit nutně nestabilně. Totalitním či autokratickým režimům je souboj myšlenek a neustálé zpochybňování hodnot cizí, díky čemuž mohou působit stabilnějším dojmem, byť to mnohdy může být dojem pouze iluzorní zakrývající pomyslný „Papinův hrnec“. Je třeba si uvědomit, že názorová pluralita ve společnosti vzniká vždy, bez ohledu na politický režim v zemi, podstatné je však to, zda mohou odlišná stanoviska zaznívat veřejně (tzn. bez obav z postihu). Existuje-li takový mechanismus, potom plní funkci „výpustného ventilu“, který snižuje tlak a následnou frustraci, která se může přetavit až k případným násilnostem. Tím se demokracie odlišuje od pseudodemokracie a autoritářských režimů.

Abych mohl vysvětlit, v čem konkrétně v současné době spatřuji krizi demokracie (byť přiznávám, že termín krize demokracie může být lehce zavádějící), bude nezbytné uskutečnit malý exkurz do vzniku moderní demokracie, tak jak ji dnes známe.

2.1. Počátky moderní demokracie

O demokracii lze hovořit již od dob antiky, dnešní a tehdejší pojetí je však značně odlišné. V rámci Atén, které jsou s antickou demokracií spojeny zejména, lze uvést dva, podle mého názoru, nejpodstatnější rozdíly. První je volební právo, které bylo v Aténách zapovězeno pro cizince, otroky a ženy, právo účastnit se veřejného života tak měli pouze synové aténských rodičů. A za druhé, Aténská demokracie byla založena na přímé participaci občanů, kdy se jednotlivá témata projednávala na shromážděních (Svensson, 1995, str. 20). Dnes má právo účastnit se voleb každý občan³ po dovršení zákonem stanovené věkové hranice. A stejně tak, hovoříme-li dnes o demokracii, máme na mysli především demokracii zastupitelskou, nikoli přímou, která byla úzce vázána na lokální politický prostor, které představovaly relativně malé komunity antických městských států.⁴

³ To se získává narozením či naturalizací bez ohledu na pohlaví, třídní příslušnost apod.

⁴ (Čmejrek & Bubeníček, 2010, str. 9)

Začátek formování zastupitelské demokracie lze datovat od 18. století, kdy se již plně rozvíjejí myšlenky osvícenského racionalismu. Ty jsou živeny rychle rostoucí vrstvou bankéřů, obchodníků, průmyslníků, a také měšťanskou inteligencí. Jak tato vrstva společnosti (buržoazie) sílí, začíná vytvářet stále větší tlak na tehdejší feudálně-stavovské uspořádání. Buržoazie je silně nespokojena s tím, že ačkoli táhne francouzské hospodářství, tak nemá, jako součást neprivilegovaného třetího stavu, žádná politická práva (Halada, 1984, str. 18). V rámci tohoto revolučního tažení za vytvořením nové společnosti založené na svobodě a rovnosti se rodí nacionalismus, jako jeho nevyhnutelný důsledek, jak podotýká profesorka Hedva Ben-Israel a dodává: „Nejnovátorstější a nejvlivnější z myšlenek osvícenství byla idea suverenity lidu, jež nutně předpokládá uznání kolektivní vůle tj. existence kolektivní entity“ (Ben-Israel, 2003, str. 305). Přičemž plebiscity⁵, jakožto jednoduchá deklaratorní rozhodnutí, byly prvními výrazy ideje suverenity lidu (Ben-Israel, 2003, str. 307). Ne náhodou, tak model zastupitelské demokracie přijímal svou institucionální podobu paralelně s formováním národního státu a v jeho rámci (Čmejrek & Bubeníček, 2010, str. 10).

Dne 26. srpna roku 1789 vznikla Deklarace práv člověka a občana⁶, která definovala mimo jiné třetí stav jako základ národa a vyhlásila, že každý kdo se k němu nepřipojí, se staví mimo národ. Zde můžeme vidět konkrétní vytvoření národa jako ustavujícího nositele suverenity (Ben-Israel, 2003, str. 306). Dalšími důležitými body Deklarace práv člověka a občana se považuje důraz na rovnost, svobodu, bezpečí a nezcizitelnost majetku. Lid je označen za svrchovanou entitu, přičemž občané se mají podílet na vytváření zákonů (Hroch & Kubišová, 1990, stránky 233-237). Hedva Ben-Israel konstatuje: „Jelikož bylo třeba personifikovat historickou entitu mající vůli a práva, nebo ji alespoň pojmenovat, byli lidé přeměněni v národ. A jakmile byl národ uznán za suveréna, převzal stát – tento vzorec se stal v historii národních hnutí standardním postupem“ (Ben-Israel, 2003, str. 306) Deklarace práv člověka a občana byly, i se svými následnými úpravami (1791, 1793), jedněmi z nejdůležitějších dokumentů pro vznik demokratické společnosti a politický vývoj v celé Evropě.

2.2. Zastupitelská demokracie

Demokratizace Evropy v 18. a 19. století je tzv. druhou demokratickou transformací. Ta se liší od první transformace, která proběhla v 5. století před naším letopočtem ve starověkém

⁵ Konaly se ve sporných oblastech k potvrzení národní loajality.

⁶ V roce 1793 vznikla „novela“ smlouvy Deklarace práva člověka a občana s detailnějšími definicemi.

Řecku především rozsahem, na což navazuje nezbytná změna formy. Demokracie se musela vypořádat s problémem rozsáhlých území nově vzniklých moderních států. Již nebylo možné, aby se všichni občané mohli přímo vyjádřit ke státním záležitostem v rámci sněmu či jiné k tomu určené instituci. Přímou demokracii řeckých polis tak nahradila demokracie zastupitelská. Ta místo praxe lidového sněmu⁷, kterou bychom našli ve městských státech starověkého Řecka, zavádí institut klasických voleb⁸. Přímá participace občanů je tak nahrazena volbou reprezentantů, kteří následně zastupují vůli svých voličů. Díky této transformaci už nebyla demokratická vláda omezena na relativně malé komunity lokálního politického prostoru, ale mohla opanovat mnohem větší prostor, v rámci kterého se mohly rozvíjet koncepce osobních práv a svobod a zároveň mohla řešit problémy přesahující území jednotlivých malých polis „operativně“ a efektivně (Dahl, 1995, str. 32). Zastupitelská demokracie měla a má samozřejmě i svou stinnou stránku v podobě snížení přímé participace občanů na rozhodování, tento logický důsledek zastupitelské demokracie je však, řekněme, určitým způsobem kompenzován postupným rozšiřováním volebního práva (Dahl, 1995, str. 289).

Druhá demokratická transformace znamenala také propojení demokracie s hodnotami liberalismu, jako je důraz na osobní svobodu jedince, rovnost před zákonem, garance přirozených lidských práv a podobně. Jak se liberální principy postupně stávají součástí demokratického procesu, dochází k jejich vzájemnému ovlivňování a hovoříme-li dnes o moderní západní demokracii, máme na mysli demokracii liberální.

Významný současný britský politolog Andrew Heywood definoval tři hlavní znaky liberální demokracie:

1. Liberální demokracie je demokracií nepřímou a zastupitelskou. Politické funkce lze získat, pokud je kandidát úspěšný v pravidelně konaných volbách, uskutečňovaných na základě formální politické rovnosti – „*jeden člověk, jeden hlas, jedna hodnota*“.
2. Liberální demokracie je založena na soutěži a voličském výběru, které jsou zajištěny politickým pluralismem, tolerováním odlišných a vzájemně si konkurujících názorů, protikladných sociálních filosofí a spolu soutěžících politických hnutí a stran.

⁷ Disponoval zákonodárnou, výkonnou i soudní mocí.

⁸ Klasické volby se staly důležitou součástí další demokratizace. (Dahl, 2001, str. 25)

3. Liberální demokracie se vyznačuje zřetelným rozlišováním mezi státem a občanskou společností. To se zajišťuje vnitřními i vnějšími brzdami státní moci, existencí autonomních skupin a zájmů a tržní čili kapitalistickou organizací ekonomického života (Heywood, 2004, str. 56).

2.3. Krize vládnutí

Protože pro tuto práci není klíčové pokusit se definovat demokracii v celé její šíři, zdůrazním dva důležité body, které jsou pro tento text podstatné a které budou spíše shrnutím již zaznamenaných skutečností. Prvním bodem je suverenita lidu jakožto původce legitimacy moci. Voliči, kteří jsou si politicky rovni, delegují svou moc na zástupce, o kterých se domnívají, že budou nejlépe plnit jejich vůli. Jestliže mají pocit, že tato jejich vůle plněna není, mají možnost v příštích volbách delegovat svou moc na jiného kandidáta, než na původně zvoleného. Tato možnost je dle mého názoru zcela klíčovým a nezbytným atributem demokracie. V momentě, kdy je z politického systému zpětná vazba od voliče k reprezentantovi odstraněna, nelze hovořit o demokratickém uspořádání.

Druhý bod navazuje na Andrewa Heywooda také, a to ve chvíli, kdy hovoří o politické soutěži, která je zajištěna politickým pluralismem. Aby mohla demokracie dlouhodobě působit, jako funkční model politického uspořádání je zcela klíčová existence již zmíněné politické plurality. Tím ovšem není myšlena „tematická“ politika typu: „vymýtíme korupci, snížíme daně, zlevníme lékařskou péči“ a podobně, nýbrž otázky skutečně společenského rozsahu. Jinak řečeno, demokracie ke své existenci nutně potřebuje, aby v jejím rámci probíhal ideologický souboj⁹ případně pak souboj dlouhodobých vizí. Jedním z ústředních hesel postmoderny je ovšem přesvědčení o neodvratném konci velkých vyprávění. V minulosti se politické strany navzájem odlišovaly svou ideologií, přičemž každá taková ideologie byla velkým vyprávěním (Keller, 2001, str. 38).

Konzervativní ideologie vypráví o původních cnostech, které vyrůstají z tradičních poměrů, přičemž se odvolávají k původnímu jádru lidských ctností. Tyto hodnoty (původní) jsou dle konzervativců ohroženy hodnotami nepůvodními, které vznikají ze zcela umělých potřeb a je tak třeba hájit kulturní dědictví všemi dostupnými prostředky, tak, aby byl zachován sociální řád a pořádek. Pro původní pravověrné konzervativce představoval jedno z největších

⁹ Myšleno ideologie, které mají za svůj politický pluralismus, individuální svobody a podobně.

ohrožením tradičních ctností vzestup liberalismu s jeho vlastním velkým vyprávěním. Liberálové naopak prosazují uvolnění „pout“, která jsou prý často pouze zdatně maskovány za hodnoty hodné následování. Zároveň je snahou liberálů maximálně rozevírat prostor pro individuální volbu (Keller, 2001, str. 38). Třetím velkým vyprávěním je socialismus, u kterého Jan Keller konstatuje: „*Tak jako ideologie liberalismu poukázala na některá omezení skrývána pod ctnostným hávem konzervatismu, odkrývá socialismus některé liberální limity. Poukazuje na rozpor mezi univerzální rétorikou liberalismu a rozdílnou šancí různých skupin obyvatelstva využít příležitostí, které liberalismus slibuje naprosto všem. To, co není problém bílého, zámožného a vzdělaného muže bez závazků, může být velkým problémem u jiných kategorií obyvatelstva*“ (Keller, 2001, str. 39). A zároveň s ironií sobě vlastní dodává: „*Naprostou rovnost všech lidí přenocovat dle libosti třeba i pod mostem využívají s železnou pravidelností pouze někteří, zatímco jiní z neznámých důvodů nocují raději ve čtyřhvězdičkových hotelích*“ (Keller, 2001, str. 39).

Současná společnost se nese v duchu „každý svého štěstí strůjce“. Jedinec je hlavní a jedinou příčinou svého úspěchu, případně neúspěchu. Třídy již neexistují a tak žádná společenská pozice člověka nemusí nutně diskriminovat. A pokud by snad jedinec určitý pocit znevýhodnění přece jen měl, může se ze své neatraktivní pozice vždycky vymanit a vybrat si nějakou jinou, takovou, která mu bude více vyhovovat (Keller, 2001, str. 39). Jednoznačně ohraničené skupiny se s příchodem bezbřehého individualismu vytrácejí a politické strany se tak dostávají do situace, kdy nemohou identifikovat skupinu, jejíž zájmy by hájily¹⁰. Díky tomu se snaží oslovit úplně všechny, všichni voliči se najednou stávají cílovou skupinou. A tak není nic zvláštního na tom, když konzervativec agituje za mobilitu pracovní síly, tedy za to, aby lidé odcházeli z kraje svých předků a opouštěli své domovy vždy, když trh zavelí. Aby s potěšením sledoval reklamu, která tvrdí, že co bylo ještě minulý měsíc dobré, je dnes až neskutečně staromódní. Liberál smířený s tím, že svoboda trhu může znamenat také celosvětový monopol dvou či tří nadnárodních firem v každém ze strategických sortimentů. Případně bez mrknutí oka chápající, že jakási univerzální lidská práva, která jsou mu tak drahá, se mohou posuzovat pouze tam, kde to nemůže ohrozit obchodní zájmy. A konečně socialista plamenně hovořící o modernizaci sociálního státu, aby nemusel konstatovat jeho odbourávání. Tvářící se, že trh je zde od toho, aby se svou známou sociální citlivostí podporoval tržně neúspěšné. Nebo volající po nezbytnosti placení školného (Keller, 2001, str. 42). Tato skutečnost znamená, že v současné

¹⁰ Což je podstatou vzniku politických stran.

západní demokracii neexistuje alternativa. Volič sice v rámci voleb může změnit politiky, ale nemůže změnit politiku.

John Schwarzmantel se ve své knize *The Age of Ideology* (1998) mimo jiné zabývá otázkami: Je politika bez idejí možná? Co zůstane, když zmizí myšlenky a vize? Na tyto otázky následně odpovídá a tvrdí, že ideologie jsou nezbytným prvkem skutečné demokracie, protože vymezují kolektivní cíle a určují linii vývoje. Bez ideologie se podle něj politika změní pouze v boj o moc, což má pro společnost silně negativní důsledky (Dočekalová, Švec, & kolektiv, 2009, str. 164). Pro úplnost je třeba dodat, že John Schwarzmantel má samozřejmě na mysli ideologie, které jsou v souladu s demokratickým uspořádáním. Dnes je stále patrnější fakt, že ačkoli jsou politické reprezentace sice formálně rozděleny do politických stran, fakticky nejsou nijak zvlášť ideově rozlišeny a tak se de facto stávají politickou třídou (Fiala, 2013). Tuto vládnoucí elitu (třídu), pak lze slovy politologa Petra Robejška popsat jako oligarchii složenou ze špiček etablovaných politických stran, kterým sekundují zástupci nejvýznamnějších firem. Jejich členové mezi sebou sice tvrdě bojují o moc, ale jsou naprosto zajedno v tom, že se o ni nechtějí dělit se zbytkem společnosti (Robejšek, 2013). Ve snaze vládnoucí třídy přisvojovat si stále více moci napomáhá do jisté míry fakt, že je demokracie mnohdy vykládána, jako způsob vlády, který umí generovat ta nejlepší možná řešení. Takové chápání demokracie je však falešné, neboť demokracie není o schopnosti generovat nejlepší možné řešení, nýbrž o schopnosti generovat všeobecně nejpřijatelnější řešení a přispívat tak ke stabilitě společnosti.

V rámci tohoto pokřiveného vnímání demokracie je následně jedinec (volič) konfrontován se dvěma situacemi. Za prvé je zřejmé, že co do světového vývoje se svět nesmírně „zrychlil“ a jednotlivé události a krize tak přicházejí ve velmi rychlém sledu za sebou. Považte sami, hospodářská krize z roku 2008¹¹, která zasáhla mimo jiné evropské banky, hlavně v západní Evropě. Dluhová krize eurozóny¹², která zasáhla především jižní státy Evropy (nejvíce Řecko). Problém eurokrize stále není vyřešen a přichází krize na Ukrajině, která je způsobena kombinací tzv. kyjevského Majdanu, anexí Krymského poloostrova Ruskou federací a separatisty na východní Ukrajině. Do toho v roce 2015 začíná sílit migrace do Evropy, která se nedaří dostat pod kontrolu, přičemž jsou porušována společná azylová pravidla EU (Dublinské konvence) a z nekontrolovatelného přílivu migrantů se stává migrační krize. K tomu všemu je Evropa vystavena stále zvyšujícímu se riziku terorismu. Toto vše vyvolává

¹¹ Důsledek americké hypoteční krize z roku 2007.

¹² Způsobená přílišným zadlužením některých zemí eurozóny (především pak Řecka).

tlak na evropské demokratické instituce a mechanismy, které jsou prý příliš pomalé a neefektivní k řešení akutních problémů.

Do tohoto vývoje, a to se dostáváme k druhému bodu, následně vstupují evropské politické elity, které říkají, že by dosáhly výrazně lepších výsledků, kdyby jim bylo umožněno rozhodovat operativněji. Příznačně tento postoj ilustruje požadavek italského premiéra Maria Montiho, aby se evropské vlády oprostily od vlivu parlamentů. Elity slibují optimální řešení, ale vyprošují si, s lehkou nadsázkou řešeno, vměšování zdola. Kvalitu vlády lze podle nich zvýšit pouze za cenu snížení demokratické kontroly. Za idealistickou terminologií se tak skrývá velmi prozaický mocenský nárok (Robejšek, 2013).

Ostatně snaha elit koncentrovat a upevnit si moc není ničím specifickým pro současnou dobu, „kulisy se střídají, ale obsah zůstává stejný“. Již od Platóna lze pozorovat snahu elit zpochybňovat demokratické principy. Platónova sofokracie, neboli vláda moudrých, sledovala mimo jiné dva cíle. První byla myšlenka vlády „předurčených expertů“, kteří dokáží věci veřejné spravovat lépe než nevzdělaní řemeslníci, zemědělci a podobně. A za druhé tato vrstva vládců určuje správné směřování společnosti, a protože jsou to lidé pečlivě vybráni vzhledem ke svým schopnostem, neexistuje prostor pro jiné směřování společnosti. Vytváří se tak společnost bez alternativy. Oba tyto principy do jisté míry můžeme pozorovat i v současnosti.

V návaznosti na to, jak se společenské jevy komplikují a technologie se stávají stále složitějšími a nezbytnějšími, si Jan Keller ve své knize *Politika s ručením omezeným* všímá toho, že se na půdorysu politické třídy vytvořil jakýsi „syndikát“ mezi politiky a nikým nevolenými experty. Politici jsou ve vztahu k vědě stejnými laiky jako voliči a jsou tak nuceni obklopit se velkým množstvím expertů, kteří se však nechávají vést logikou vlastního růstu, tvrdí Keller a dodává: „*Podivná dělba pravomocí mezi těmi, kdo rozumí, ale nenesou odpovědnost a těmi, kdo sice plně zodpovídají, ale vůbec nerozumí, pomáhá, zdá se, oběma stranám*“ (Keller, 2001, str. 20). V tomto rámci se začíná plně etablovat představa řízení společnosti technokraticky, jakožto samozvaná vyšší forma demokracie. Technokraté tvrdí, že pomocí racionalismu, vědeckých poznatků a technokratických metod řízení dokáží společnost řídit efektivně (Robejšek, 2013). Aby tak mohli učinit, musí být schopni procesy ve společnosti kvantifikovat. Řeč čísel sblížuje technokraty a řadu politiků, problém je, že všechno vyčíslit nelze. Jan Keller vysvětluje: „*Z hrubého domácího produktu, se nedozvíme, o kolik ji zvedla rozvodovost, o kolik rostoucí náklady na zvládání kriminality, o kolik zbytečně projelý benzín,*

o kolik zvýšené vojenské výdaje, a tak směřuje-li křivka vzhůru, vypadá to elegantně a ladně a žádný politik se skony technokrata by si nedovolil jejím rozšifrováním a rozklíčováním unavovat své voliče“ (Keller, 2001, str. 23). Tendence vše za každou cenu kvantifikovat vede k ekonomizaci politiky. To lze dobře ilustrovat na příkladu z poslední doby. Na posílení ochrany státní hranice argumentují politici se sklony technokrata například poměrem, kolik stojí takové opatření k počtu zadržených ilegálním migrantů, přičemž však přehlíží symbolickou rovinu takové akce, která říká „jsme právním státem a není možné vstupovat na naše území ilegálně“. Následná statistika již nezahrne počet těch, kteří si například na základě takového, především symbolického opatření, ilegální cestu přes území dané země rozmyslí. Tento, podle mého názoru výstižný příklad, ukazuje ještě jednu skutečnost a to, že technokratické řízení společnosti do jisté míry omezuje politické rozhodování do roviny ex post. Vidíme tedy, že argumentace technokratů o větší efektivitě jsou více méně liché. Proto Jan Keller o tomto způsobu řízení společnosti konstatuje: „*Technokracie je takový způsob emancipace rozumu, v němž arogance vědění potlačila schopnost kritického odstupu“* (Keller, 2001, str. 22).

Vládnoucí třída si je samozřejmě těchto nedostatků vědoma, jelikož se však nechce zříci svého mocenského nároku, je tyto skutečnosti nucena zakrývat a zamlžovat své chyby, konstatuje Petr Robejšek (2013). Zde je patrně právě ten moment, kdy vzniká rozkol mezi většinovou veřejností a politickou třídou. Ta se podle vzoru teorie Vilfreda Pareta (1916) do sebe definitivně uzavřela tak, aby nebyla vystavena tlaku zevnitř, který by mohl zpochybnit metodu řízení společnosti. Toto uzavření vyvěrá z obav politických elit, aby v rámci připuštění svých chyb neztratili svou mocenskou pozici. Do toho následně přichází člen většinové společnosti, který vzniklé chyby vidí a umí si odvodit, že je to dáno špatnou metodou vládnutí a nerozumí, proč vládnoucí třída není schopná reflexe a na místo toho tuto metodu neustále reprodukuje. Tato vzniklá situace je pak přesně to, co působí jako odtržení vládnoucí třídy od reality.

3. Vzestup nacionalismu v Evropě

Na konci 19. století vydal francouzský sociolog Gustav Le Bon knihu s názvem *Psychologie davu* (1895), ve které se zabýval změnami v jednání jednotlivců v momentě, kdy se stanou součástí davu. Při svém bádání došel k závěru, že jedinci v davu potlačují svou

osobnost, jejich jednání je založeno na emocích a pudech na místo rozumu, a zároveň se vůči skupině chovají zcela konformně. V takové situaci je jedinec snadno manipulovatelný a ovlivnitelný. Připočteme-li k tomu obrovskou moc davu, pochopíme, proč nacionalismus v mnohých vzbuzuje tak velké obavy. Na druhou stranu by se však nemělo zapomínat, že je nacionalismus historicky spjat s demokratizací společnosti, kdy se v něm promítla idea politické rovnosti a volebního práva. To znamená zrušení stavovského uspořádání společnosti a fakt, že z poddaných králi se stali občané státu. V souvislosti s tím lze nacionalismus 18. století vnímat jako faktický projev svrchovanosti lidu.

Bylo by možno namítnout, že nacionalismus je sice spjat s demokratizací společnosti, ale že právě Velká francouzská revoluce je dokonalou ukázkou Le Bonovi teorie davového jednání. Takovému tvrzení jistě není co namítnout, ale právě vědom si mimo jiné i této skutečnosti, jsem se v první kapitole zasazoval o to, aby nebyl nacionalismus a priori ani odmítán ani vítán, ale aby byl analyzován v celém kontextu toho kterého státu či společnosti. Domnívám se totiž, že aby bylo možné snižovat riziko případných negativních projevů nacionalismu, jako je šovinismus, rasismus, xenofobie a další projevy agrese, je zcela klíčové umět porozumět nacionálním tendencím a nacionálním hnutím.

Abych odůvodnil, proč považuji za podstatné pečlivě analyzovat na místo okamžitého odmítání, musíme se na chvíli vrátit zpět na úvod k počátkům nacionalismu v Evropě. Mnozí autoři, jak již bylo řečeno, se shodují na tom, že pro vzestup nacionalismu v 18. a 19. století byla mimo jiné příznačná doba rozpadu sdílených hodnot a tradičního společenského řádu. Příznaky rozpadu nebo alespoň tendence k oslabování společenského řádu a sdílených hodnot bychom mimochodem s příchodem globalismu, multikulturalismu a hodnotového relativismu mohli nalézt i v současnosti a stejně tak je i dnes tato situace jedním z klíčových faktorů vzestupu nacionalismu v Evropě. V této práci však není dostatek prostoru a ani to není cílem tohoto textu, věnovat se nacionálním tendencím v době globalizace a multikulturalismu. Pozornost bude věnována druhému jevu, který má také podstatný podíl na nacionalizaci společnosti a tím je odpor vůči vládnoucí třídě.

Nacionalismus „vytvářel“ národy a dával tak vzniknout jiné formě kolektivní identity, ale zároveň byl nacionalismus od počátku politickým revolučním hnutím, které usilovalo o přeměnu nebo svržení vládnoucí třídy, která svou legitimitu a autoritu opírala z jakéhosi božského posvěcení či dědičného práva. Cílem těchto hnutí tak bylo ustanovit zcela nové politické entity (Kohn, 2003, str. 88). Dnešní politická třída opírá svou legitimitu o mandát

získaný v demokratických volbách, kde sice občané mohou volit mezi různými stranami, ale ty se metodicky a programově liší stále méně. Významnou funkcí demokratického uspořádání je ale možnost společnosti vybrat si jinou vládu. Stává-li se však volba stále zřetelněji bezalternativní, pak ztrácí smysl (Robejšek, 2013). V rámci této skutečnosti v Evropě vznikají nové politické strany a seskupení, jež zvedají téma svrchovanosti národa. Definují se jako ti, kteří chtějí „plnit vůli národa“ na rozdíl od etablovaných stran, které vůli národa přehlížejí. Nacionalismus tak slouží jako nástroj mobilizace občanů, kteří mají pocit, že se jim vládnoucí třída až příliš vzdálila.

Tento fenomén se pokusím ukázat na politických stranách vybraných evropských zemí. Země jako Francie, Švédsko, Nizozemsko či Německo jsem vybral záměrně, neboť se domnívám, že na nich lze velmi dobře ilustrovat nacionální tendence v Evropě. Nepůjde však o detailní exkurz do politické situace. Na to zde není prostor, a ani si nemyslím, že by to bylo pro tuto práci klíčové. Důležité je sledovat jak se nacionalistické strany vyvíjely v čase, jaká jsou jejich hlavní programová prohlášení a jakou rétorikou získávají popularitu. A právě na tyto aspekty se v následujících řádcích zaměřím.

3.1. Švédsko

Když v roce 2010 uspěla v parlamentních volbách nacionalistická strana Švédských demokratů (5,5% hlasů) a získali tak 20 křesel v Rigsdagu¹³, nazvala to politoložka Ann-Cathrine Jungarová *koncem švédské výjimečnosti*. Skončila tím éra, během které ve švédském parlamentu nebyly zastoupeny strany populistické¹⁴ krajní pravice. Jungarová to vnímala jako mimořádnou záležitost ve srovnání s okolními severskými zeměmi (např.: Dánská lidová strana, Práví Finové) a dalšími zeměmi Evropy, kde jsou podobné strany taktéž zastoupeny (např.: Svobodná strana Rakouska, Národní fronta, atd.). Úspěchem Švédských demokratů se tak Švédsko zařadilo do širšího proudu evropských zemí (Jungar, 2014, stránky 1-3). Větší úspěch však strana zaznamenala o 4 roky později, kdy nejenom, že svůj mandát obhájila, ale dokonce jej v daných volbách s 12,9 % hlasy více než zdvojnásobila. Historicky tak Švédští demokraté dosáhli na 49 z 349 křesel v Rigsdagu (Statistics Sweden, 2014).

¹³ švédský parlament

¹⁴ „*Ideologie, která považuje společnost za dokonale rozdělenou na dvě antagonistické skupiny: „čistý lid“ a „zkorumpované elity“, a která prosazuje, aby byla politika vykonávána na základě obecné vůle lidu*“ (Mudde, 2004, str. 543).

Švédští demokraté vznikli v roce 1988 jako nástupci Švédské strany (SP), Švédské pokrokové strany (SFp) a hnutí Nechte Švédsko švédské (BBS). Je také třeba dodat, že strana má své kořeny i u švédského nacistického hnutí. Od nacistických kořenů se však strana v roce 1999 jasně distancovala a odmítla je. Zároveň odmítá rasismus a antisemitismus. Na začátku nového tisíciletí začala strana také poněkud mírnit svůj program¹⁵ a to se projevilo v postupném získávání větší voličské základny. Završení proměny Švédských demokratů přišlo v roce 2005, kdy byl do čela strany zvolen teprve 25letý Jimmie Åkesson (Jungar, 2014, str. 7).

Programové principy Švédských demokratů jsou spojeny kritikou liberální politiky imigrace (především islámské imigrace) a s vyhraněním se vůči vládnoucím politickým elitám a proti všem etablovaným stranám obecně¹⁶. Zároveň staví na striktním boji proti kriminalitě, ochraně tradičních rodinných hodnot a sociálním zabezpečení. Strana sama sebe následně definuje jako „*sociálně konzervativní s nacionalistickým postojem, která považuje hodnotový konzervatismus a solidární blahobyt za nejdůležitější nástroje budování dobré společnosti*“ (Jungar, 2014, stránky 4-6). Národ je pak hned rodině označen za nejdůležitější, nejstarší a nejpřirozenější komunitu. Přičemž švédskou národnost program definuje jako „společnou identitu se společným jazykem a kulturou, jíž se může stát jednotlivec členem pouze tak, že se do ní narodí, nebo se během svého života rozhodne stát aktivně její součástí“ (Sverigedemokraterna principprogram 2011).

„*Staráme se o lid, jsme jeho hlasem, sdílíme jeho zkušenosti a žijeme stejný život, jako on,*“ pronesl stranický předseda Jimmie Åkesson na politickém festivalu Almedalenský týden (Jungar, 2014, str. 21). Výborná ilustrace toho, jak nacionální a v rámci uvedené definice populistická strana mobilizuje lid (národ) vůči politické třídě, která již údajně zájmy lidu nereprezentuje, protože je příliš odtažená od problémů „běžných“ lidí. Nemůže tak tyto problémy vidět, natož je účinně řešit.

Havlík a Kubát (2015) se zabývali mimo jiné charakteristikami voličů Švédských demokratů (a jejich komparací v letech 2010 a 2014) a v souvislosti s tím vyplynulo několik zajímavých skutečností. Jednou z nich je skladba voličů vzhledem k jejich pravolevé orientaci. Jak v roce 2010, tak v roce 2014 se voliči Švédských demokratů deklarovali buď jako pravicoví

¹⁵ Například již nepožadovali zavedení trestu smrti nebo zákaz adopce dětí pocházející mimo země EU.

¹⁶ : „*Zbylé strany jsou jednotné ve snaze odstříhnout nás od vlivu. Ukazují tím, kdo je ve Švédsku skutečnou opozicí. Proto se s námi odmítají bavit. Dokonce se radši vzdávají svých vlastních programů, než aby s námi jednaly. Establishment ještě nikdy v historii nebyl tak jednotný a neměl tak jasného soupeře. My Švédští demokraté ohrožujeme establishment a establishment to cítí*“ (Åkesson, 2010; cit. dle Jungar, 2014, str. 21).

nebo bez jasného ideového vymezení. Nicméně zatímco v roce 2010 byla pravicová orientace z hlediska volby významnější, o čtyři roky později dochází ke znejasnění ideové orientace voličů Švédských demokratů. Spolu s nejdůležitějším prediktorem volby Švédských demokratů, což je nízká důvěra ve stávající establishment (Vlastimil & Vojtěch, 2015, str. 83), je zřejmé, že strana sbírá především protestní hlasy těch, kteří ve Švédských demokratech nacházejí alternativu k současným vládnoucím stranám ve Švédsku.

V současné době má podpora Švédských demokratů vzestupnou tendenci, některé odhady hovoří dokonce o tom, že by ve volbách strana získala přes 25 %, čímž by se stala nejsilnější stranou v zemi (Echo24, 2015).

3.2. Francie

Současná nejsilnější nacionální strana ve Francii¹⁷ se objevila v roce 1972, kdy vzniklo seskupení nazvané Front National pour l'Unité Française (Národní fronta za francouzskou jednotu). Nová strana byla budována na programu nacionalismu¹⁸, víry ve velmocenské postavení Francie a odporu k přistěhovalcům. Do čela strany byl zvolen Jean Marie Le Pen¹⁹ (Perottino, 2005, str. 252).

Významnější volební výsledky však strana zaznamenává až v první polovině 80. let, kdy vrcholí ekonomická krize ze 70. let a levicová politika ztrácí na popularitě. V roce 1984 tak Národní fronta získává ve volbách do Evropského parlamentu 11,2 % hlasů (10 mandátů) a o dva roky později, při volbách do Národního shromáždění 10 % hlasů, což straně vzhledem k proporčnímu volebnímu systému vyneslo 35 zástupců do Národního shromáždění (Wincock, 1998, stránky 154-187). V prezidentských volbách v roce 1988 obdržel Le Pen v prvním kole dokonce 14,4 %, v absolutním čísle se jedná 4,3 milionu hlasů (Perottino, 2005, str. 254). Po celá 90. léta a na začátku nového tisíciletí se Národní fronta pohybovala kolem 15 % voličské podpory, po prezidentských volbách roku 2007 (10 %) však straně preference začaly klesat strmě dolů. Ve volbách do Národního shromáždění získali pouze 4 % a v komunálních volbách v roce 2008 se strana pohybovala již pod jedním procentem voličské podpory. Důvodem bylo kromě jiného to, že si Unie za lidové hnutí²⁰ (UMP) v čele s Nicolasem Sarkozym osvojila část

¹⁷ Dalšími jsou strany jako Sdružení pro Francii (Rassemblement pour la France), Hnutí pro Francii (Mouvement pour la France), Národní republikánské hnutí (Mouvement national républicain).

¹⁸ Národní fronta nedefinuje národ na základě etnicity, nýbrž na základě kultury (jazyk, historie, hodnoty).

¹⁹ Jean Marie Le Pen je znám svými antisemitskými názory a výroky a popíráním vážnosti holokaustu.

²⁰ *Union pour un mouvement populaire*

programu Národní fronty (kontrola přistěhovalectví a zpřísnění bezpečnostních norem) a dokázala tak přetáhnout významnou část jejího elektorátu (Shields, 2010, str. 25).

V roce 2011 dochází k výraznému zlepšení výsledků Národní fronty, když se čela strany dostává dcera dosavadního předsedy, Marine Le Pen. Ta se profiluje tím, že omezuje kontroverzní rétoriku a snaží se zbavit stranu nálepky radikalismu, zároveň se zaměřuje více na hospodářská a sociální témata. Cílem bylo, aby strana už nepředstavovala pouze protestní uskupení, ale aby zaujala pozici alternativy vůči francouzskému establishmentu.

Program Národní fronty je s příchodem Marine Le Pen, označován jako určitá směsice prvků nacionalismu se socialismem. Strana se od dob minulosti strany výrazně odlišila především v jejím sociálním přístupu. Nově již sociální stát neodsuzují, chtějí jej zachovat, ale výhody z něj mají být poskytovány výhradně Francouzům. Také už nehovoří o boji proti imigrantům, jako spíše o boji proti islamizaci Francie (Perottino, 2011, str. 90). Strana se zároveň silně vymezuje vůči současné podobě evropské integrace.

Volba Marine Le Pen do čela strany se ukázala jako správné rozhodnutí. Jedním z důvodů jejího zvolení bylo očekávání, že rozšíří elektorát o nové vrstvy obyvatel. Tato očekávání se naplnila a již v roce 2012 zaznamenal v prvním kole prezidentské volby doposud nejvyšší volební zisk pro Národní frontu 17,9 (6,5 milionu) hlasů (theguardian, 2012). A v následujících volbách do Evropského parlamentu (2014) zaznamenala strana historický výsledek, když s 25 % ovládla evropské volby (newtonmedia, 2014). Příští rok (2017) se ve Francii uskuteční prezidentské volby, které rozhodnou o tom, kdo bude sídlit v Elysejském paláci příštích 5 let. Jedním z favoritů této volby je právě osoba Marine Le Pen, jejíž šance se ještě zvýšili po nedávných teroristických útocích v Paříži (Hospodářské Noviny, 2016). Jak se bude vyvíjet podpora Národní fronty, potažmo Marine Le Pen, ukáže však až čas.

3.3. Nizozemsko

Nizozemí mělo tradičně pověst bezpečného přístavu, pro jeho otevřenost a toleranci přitahovalo velké množství migrantů. Není proto divu, že se právě v této zemi vytvořila heterogenní (multikulturní) společnost. Na konci 90. let si však začíná nizozemská společnost postupně uvědomovat, že se pod vlivem tolerance vůči přistěhovalcům pomalu vytrácí její národní identita (Baršová & Barša, 2005, str. 172). Tento společenský posun vytvořil na

nizozemské politické scéně poprávku po uchopení tématu boje s přistěhovalectvím. V roce 2002 toto téma zdvihl s požadavkem radikálního zprísnění migrační politiky Pim Fortuyn, který se stává hlavním kritikem multikulturalismu a politických elit.

Strana Listina Pima Fortuyna²¹ (LPF) dosahovala v průzkumech veřejného mínění již od svého vzniku neuvěřitelných 10 %. Ve volbách v tomtéž roce obdržela více jak 17 % hlasů (26 mandátů) a skončila druhá za křesťanskodemokratickou CDA, tohoto výsledku se však Pim Fortuyn nedožil, neboť byl devět dní před parlamentními volbami 6. května 2002 zastřelen levicovým aktivistou po cestě z rádia (Habáň, 2003). Jeho ztráta LPF zasáhla velmi a bez charismatického lídra získal v předčasných volbách pouhých 5 % hlasů (8 mandátů).

Štafetu protipřistěhovačské a nacionální politiky převzala Strana pro svobodu²², kterou v roce 2006 založil Geert Wilders.²³ Již od svého vzniku se jedná o stranu definovanou především na otevřené protiislámské rétorice²⁴, sám Wilders konstatuje, že „nenávidí islám“, protože podle něj „není náboženstvím, ale ideologií retardované kultury“, Korán pak přirovnává k Hitlerovu Mein Kampf (theguardian, 2008). Zároveň klade velký důraz na definování nizozemské národní identity, kterou vůči islámské identitě a kultuře důsledně vymezuje.

Strana bojuje jak za snížení přistěhovalectví z muslimských zemí (které ohrožuje nizozemskou národní identitu), tak ale například i ze zemí střední a východní Evropy. V souvislosti s tím spustili v roce 2012 webové stránky s názvem *Reporting Centre on Central and East Europeans*, jejichž výzva zněla: „Máte problémy s lidmi ze střední a východní Evropy? Ztratili jste práci kvůli Polákovi, Bulharovi, Rumunovi nebo jinému východoevropskému občanovi? Chceme to vědět (BBC, 2012).

Strana pro svobodu ve svém programu prohlašuje, že hájí zájmy obyčejných mužů a žen, kterým se snaží vrátit zpět moc, kterou jim odcizená politická elita vzala. Národ již podle nich není „pánem svého území“ a to je třeba změnit. Dále konstatují, že vláda není od toho, aby se starala o celý svět, nýbrž první řadě od toho, aby hájila zájmy svých občanů, aby se primárně starala o své potřebné (Verkiezingsprogramma, 2012). PVV se tak profiluje jako alternativa vůči politické třídě.

²¹ Lijst Pim Fortuyn

²² Partij voor de Vrijheid (PVV)

²³ Původně byl členem Lidové strany pro svobodu a demokracii (od roku 1998).

²⁴ Za kterou již Wilders stanul několikrát před soudem.

V souvislosti se Stranou pro svobodu mi to nedá, abych nezmínil jeden důležitý fakt směrem ke Geertu Wildersovi. Ten je kvůli svým mnohdy kontroverzním výroklům vystaven neustálým výhrůžkám smrti a je tak nejstřeženějším politikem nejen v Nizozemsku, ale dost možná také v celé Evropě. Je nucen přespávat každou noc na jiných místech a nemá tak ani trvalé bydliště. Svou manželku, bývalou maďarskou diplomatku Krizstinu Wilders může vídat pouze jednou týdně (Rooyackers & Verkuyten, 2012, str. 134). Za své ideály tak přináší poměrně značnou oběť. Zároveň je asi dobré se zamyslet nad tím, kam se některé evropské země dostaly, když je politik nebo kdokoli jiný, za své názory, byť mohou být sebekontroverznější, vystaven takovému riziku.

Při hodnocení tendence volebních výsledků Strany pro svobodu nelze v současnosti dojít k jasnému závěru. V roce 2006, kdy se konaly předčasné volby do parlamentu, obdržela strana pár měsíců po svém založení 5,9 % hlasů (9 ze 150 křesel). O čtyři roky později zaznamenala velký nárůst preferencí a s 15,5 % hlasy (24 mandátů) se strana stává třetí nejsilnější partají v zemi. Když ovšem v roce 2012 padla kvůli Straně pro svobodu vláda²⁵, zaznamenala v předčasných volbách téhož roku značný propad preferencí. Udržela sice pozici třetího nejsilnějšího politického uskupení v zemi, zároveň ale obdržela o více jak 5 % méně hlasů (10,1% tedy 15 mandátů)(en.wikipedia, 2016). V současnosti straně předvolební průzkumy predikují volební výsledek někde kolem 24 %, pokud by se volby konaly dnes, Strana pro svobodu by získala 31 až 35 křesel v nizozemském parlamentu a stala by se tak nejsilnější politickou stranou v zemi (dutchnews.nl, 2016).

²⁵ Strany tvořící menšinovou vládu VVD (Lidová strana pro svobodu a demokracii) a CDA (Křesťanskodemokratická výzva), které měly dohromady 52 ze 150 křesel, se byly nuceny domluvit s PVV na „tiché podpoře“. Kvůli nesouhlasu PVV s rozpočtovými škrty však tato dohoda nemohla dále fungovat.

3.4. Německo

Dlouhodobá hospodářská prosperita Německa znamenala vytvoření skutečně široké, blahobytné střední třídy, která se stala jakýmsi rezervoárem voličstva. Politické strany na to přirozeně reagují tak, že se snaží svůj program co nejvíce uzpůsobit, aby z tohoto rezervoáru voličstva vytěžily co možná nejvíce. Postupem času se však stalo, že tato snaha oslovit všechny a zalíbit se všem vedla k tomu, že se strany v základních otázkách až na detaily přestaly programově odlišovat (Robejšek, 2016).

V německém Bundestagu (spolkový sněm) zasedají již dlouhou dobu čtyři politické strany (CDU/CSU, SPD, Zelení a Die Linke), které jsou v klíčových otázkách současnosti zcela stejného názoru. Ať se jedná o řešení krize eurozóny, postoj vůči konfliktu na Ukrajině, směr a smysl evropské integrace nebo migrační krize. Ve všech těchto otázkách jsou vládní a opoziční strany zajedno, a i díky tomu se v očích občana liší pouze v nuancích. Tento stav veřejnosti dlouho nevadil, představoval stabilitu a pocit, že omyl je vyloučen. Nyní však dospěla určitá část občanů k tomu, že se nejedná o právě optimální stav. Vznikla tak politická poptávka po alternativě, konstatuje politolog působící v Německu Petr Robejšek (2016).

V roce 2013 tak vzniká Alternative für Deutschland (AfD) a jak název napovídá, jedná se o stranu, která má představovat právě tu alternativu k etablovaným stranám, která částí Němců na německé politické scéně schází. Zakladatelem a prvním předsedou byl hamburský profesor ekonomie a zároveň dlouhodobý člen Křesťanskodemokratické unie (CDU) Bernd Lucke. Strana vznikla jako reakce na porušování měnových pravidel v rámci eurozóny (e15, 2013). Ačkoli AfD není tzv. euroskeptickou stranou, protože principiálně neodmítá členství v Evropské unii, považuje za nepřijatelnou současnou podobu měnové unie a požaduje navrácení se k německé marce. Zároveň hovoří o nutnosti hájit německé národní zájmy, což se projevuje především odmítáním prohlubování integračních procesů EU. Naopak požadují navrácení suverenity národním státům a vytvoření „Evropy národů“. Ve svém programu strana dále volá po zavedení prvků přímé demokracie, protože strany se sice musí podílet na politickém systému, ale nesmí v něm dominovat tak, aby vyloučily lid z rozhodování. (Programm für die Bundestagswahl, 2013).

Již v roce 2013 se strana zúčastnila voleb do Bundestagu a získala 4,7 % hlasů, do Spolkového sněmu tak sice neusedla (hranice pro vstup je 6 %), přesto se jednalo o velký úspěch, neboť strana, které nikdo nevěnoval příliš velkou pozornost, obdržela více než dva miliony hlasů. Ve straně se však postupem času začaly ozývat hlasy, které volaly po tom, aby

se AfD začala více věnovat problematice přistěhovalectví a otázkám národní identity. Tedy tématům, která jsou pro německou společnost velmi aktuální a důležitá. AfD se tak začala potýkat s problémem určitého vnitřního „rozklížení“. Vytvořila se dvě křídla, jedno z nich bylo ekonomicky-liberální vedené Luckem, které odmítalo, aby se strana sbližovala s hnutím Pegida²⁶ a druhé národně-konzervativní projevující se protipřistěhoveckou a protiislámskou rétorikou. Do čela tohoto křídla se postavili předsedové braniborské a saské organizace AfD Alexander Gauland a Frauke Petryová (lidovky.cz, 2015).

Na sjezdu strany 4. července 2015 jsou vnitrostranické rozbroje zažehnány zvolením Frauke Petryové předsedkyní AfD (eurozpravy.cz, 2015). Téhož roku stranu opouští Bernd Lucke spolu s několika dalšími zakladateli strany.

Zemské volby v letošním roce²⁷ (2016) ukázaly potenciál AfD, když ve všech třech spolkových zemích obdržela dvouciferný počet hlasů. V Sasku-Anhaltsku skončila strana za CDU (29,8 %) s 24,2 % hlasů. Třetí nejsilnější stranou se stala v Porýní-Falci: SPD (36,2 %), CDU (31,8 %), AfD (12,6 %). A třetí místo obsadila také s 15,1 % hlasů v Bádensku-Württembersku za stranou Zelených (30,3 %) a CDU (27 %). Předsedkyně AfD Petryová se k výsledku vyjádřila následovně: „Voliči se ve velké míře odvracejí od zavedených stran. Od nás očekávají, že konečně vytvoříme opozici, která zjevně neexistuje ve Spolkovém sněmu ani v zemských sněmech“ (ceskatelevize.cz, 2016).

Ačkoli některé průzkumy volebních preferencí předpovídají AfD dvouciferné zisky, až volby do Spolkového sněmu v roce 2017 ukáží, zda současná německá politická třída reprezentuje zájmy veřejnosti či nikoli.

3.5. Shrnutí

Vládnoucí třída v Evropě, jak se zdá, se „zabetonovala“ na svých pozicích. Bez ohledu na to, zda se jedná o koalici či opozici, v zásadních otázkách směřování a řízení společnosti se politické strany odlišují pouze v detailech. Svou legitimitu tak sice opírají o mandát ze svobodných voleb, ty jsou ale volbami bez skutečně alternativy. Tuto skutečnost si společnost začíná stále více uvědomovat a tak vzniká stále častěji poptávka po novém, jiném způsobu vládnutí.

²⁶ Vlastenečtí Evropané proti islamizaci Západu

²⁷ Konaly se v Sasku-Anhaltsku, Bádensku-Württembersku a Porýní-Falci.

Poptávka vyvolává nabídku a vznikají tak nová uskupení, případně již vzniklé politické strany či hnutí získávají na síle a sebevědomí. Přičemž není důležité, zda je jejich stěžejním tématem boj proti migraci, proti islamizaci či proti „ever closer union“, protože jedno mají společné. Odvolávají se na ideu suverenity národa, volají po tom, aby byla lidem vrácena moc, kterou jim politické elity vzaly. Jak moc tyto teze společností rezonují lze ilustrovat na následujícím grafu.

Tabulka č. 1

Zdroj: Vlastní zpracování dle dat z en.wikipedia.org

*zahnut i průzkum volebních preferencí 2017

**výsledky prvního kola

***výsledky prvního kola

PVV = Strana pro svobodu (Nizozemsko)

FPÖ = Svobodná strana Rakouska

DF = Dánská lidová strana

PS = Praví Finové

SD = Švédští demokraté

FN = Národní fronta (Francie)

Jobbik = Hnutí za lepší Maďarsko

Závěr

Úvodní část této práce byla věnována pojmu národ, který je klíčový k pochopení nacionalismu v celé jeho komplexnosti. Viděli jsme, že snaha o univerzální definici termínu je značně problematická, neboť, jak nás upozornil významný český historik Miroslav Hroch, rozdílné chápání pojmu vzniká již na úrovni sémantiky. Při diskuzi o termínu *natio* je třeba brát v úvahu, že má poněkud rozdílné konotace jak v anglickém, francouzském, tak i v německém či například českém jazykovém prostředí. Spolu s tím termín problematizují i značně odlišné přístupy, které v průběhu času s tímto termínem pracovaly. Od představy národa, jakožto reálně existující entity, která je historicky daná a platná. Až po představy národa, který je do jisté míry považován za historickou nahodilost.

Čímž se dostáváme k samotnému studiu nacionalismu. Když Ernest Gellner pronesl svou známou tezi „Je to nacionalismus, který plodí národy, a nikoliv obráceně“, poukazoval právě na skutečnost, že národy se zrodily díky specifickým historickým a společenským podmínkám, které nastaly. Benedict Anderson si všímá toho, že nacionalismus zažívá vzrůstající tendence právě v době, kdy dochází k úpadku náboženského myšlení a s tím i pocitu určitého přesahu lidského bytí. Gellner zase spojuje nacionalismus s přechodem od agrární k průmyslové společnosti. Aby nedošlo k nedorozumění, dodám, že Anderson na rozdíl od Gellnera nehovořil o kauzálním vztahu, pouze poukazoval na možnou souvislost.

I přes to, že se různí autoři mohou dívat na vzestup nacionalismu odlišnými optikami, v jednom se převážná většina shodne. A to, že pro období vzestupu nacionalismu je charakteristická doba rozpadajících se tradičních společenských pořádků, symbolických soustav a sdílených hodnot, stejně tak jako je toto období dáno nástupem mobility, individualismu, anonymity, tržní ekonomiky a osvícenské racionality. Jinými slovy řečeno, období 18. a 19. století se nese ve jménu hledání nové kolektivní identity a nového společenského uspořádání, přičemž nacionalismus se hodí jako ideální nástroj k dosažení cíle. Mimoto měl však ještě i jinou funkci a tou bylo odstranění tehdejší vládnoucí třídy a vytvoření nových politických entit.

V práci jsem konstatoval, že oba tyto atributy nacionálních tendencí 18. a 19. století (znovunalezení skupinové identity a rebelie vůči vládnoucí třídě) lze spatřit v souvislosti s globalizací, multikulturalismem a krizí demokracie i dnes.

V tomto textu se však zaměřuji na vzestup nacionalismu „pouze“ v souvislosti s krizí demokracie a je tak dobré si připomenout v čem ji spatřuji. Krize demokracie je podle mého způsobena ve dvou rovinách, které jsou však zároveň vůči sobě komplementární. První rovinou je snaha politických stran ve jménu tzv. catch-all zacílit na co největší počet voličů. Díky tomu postupně upustily od svých ideologických vymezení, načež se začaly stále více programově sbližovat. V praxi to znamená, že v klíčových, pro společnost skutečně důležitých tématech jsou etablované strany víceméně zajedno a liší se pouze v detailech. Volby se tak stávají stále méně důležité, protože chybí skutečná alternativa. Jednoduše řečeno, volbou lze změnit vládu, nikoli však způsob vládnutí.

K této skutečnosti se přidává rovina druhá. Kvůli stále větší složitosti společnosti a jejích technologií, se ve jménu efektivnosti postupně proměňuje způsob vlády na více technokratický. Pokud by platil argument technokratů, že tímto způsobem řízení společnosti dosáhnou lepších výsledků, bylo by možné považovat technokracii za vyšší stupeň demokracie (za což se sama považuje). Opak je však pravdou, ve skutečnosti jsme svědky toho, jak tento způsob řízení společnosti není schopen pružně reagovat na „zrychlující se“ svět, ve kterém přichází jedna krize za druhou.

Připustíme-li, že není možné, aby si toho vládnoucí třída nebyla vědoma, nutně nás to musí vést k otázce, proč chybnou formu vládnutí neustále reprodukuje? Odpověď je vcelku prostá, pokud by svůj způsob řízení společnosti změnila, zároveň by tím přiznala, že vládla neefektivně a dopouštěla se tak chyb. To by však s největší pravděpodobností znamenalo konec mocenského postavení jednotlivých členů vládnoucí třídy. Proto politické elity reagují pro ně racionálním způsobem, to znamená defenzivně. Místo přiznání chyb se vládnoucí třída uzavírá stále více do sebe, aby tak nebyla zevnitř svých struktur vystavena hrozbě zpochybnění. A zároveň doufá, že se tímto způsobem udrží u moci za pomoci „voličské setrvačnosti“ co nejdéle. To však vede k neustálému prohlubování „příkopu“ mezi vládnoucími a ovládanými.

Na to reagují nacionální hnutí a strany, které se vůči politické třídě silně vymezují. Přičemž bez ohledu na to, zda je jejich stěžejním tématem boj proti přistěhovalectví, proti islámu, či proti politice „ever closer union“, mají společnou rétoriku, která se odvolává na ideu suverenity lidu, na navrácení moci lidem, na hájení národních zájmů. O vládnoucí třídě prohlašují, že je zkorumpovaná, jde jí pouze o moc a nebere ohledy na zájmy svých občanů. A jak jsme mohli vidět, je tato rétorika stále úspěšnější.

Cílem textu je poukázat na vzrůstající pnutí ve společnosti mezi vládnoucí elitou (třídou) a většinovou veřejností. Pod skořápkou stability a jistoty se tak podle mého názoru skrývá poměrně labilní, rozpolcená společnost, kterou od anomického stavu dělí jeden, dva výraznější impulzy. Je zřejmé, že takový stav je dlouhodobě neudržitelný a je třeba, aby si toho byly politické, akademické ale i mediální elity vědomy. Tato práce je tak mým malým příspěvkem k debatě o tomto fenoménu stejně jako jistým apelem.

Apelem především na vědu, o které se domnívám, že by měla být určitým garantem stability společnosti. Sociologie má nástroje, aby byla schopna podchytit jevy, které vedou k destabilizaci společnosti. Stejně tak sociologové musí přeci nutně vědět, že neřešený pocit bezmoci v lidech vyvolá frustraci a to je přímá cesta k tomu, aby se problémy „řešily“ na základě emocí, místo rozumu. Já bohužel nemám zatím pocit, že by sociologie a sociologové tuto problematiku dostatečně refleктоvali a že by tak svou úlohu ve společnosti plnili.

Zároveň jsem se v úvodu zavázal, že se pokusím odpovédět na to, zda jsou nacionální tendence v Evropě rizikem nebo mohou zvrátit vývoj zvyšujícího se demokratického deficitu. Odpovědí na obě otázky je ano, stejně jako je odpovědí ne. V seznamování se s nacionalismem jsme viděli, že obsahuje dobré vlastnosti, jako je solidarita, svoboda, suverenita lidu, které jdou ruku v ruce s demokracií. Stejně tak jsme však viděli, že může obsahovat i špatné vlastnosti jako je rasismus, nenávisť, xenofobie a podobně.

Odpověď na dané otázky totiž spočívá v tom, jak bude vedena společenská diskuze. Bude-li i nadále snaha nacionální hnutí a strany a priori potlačovat a vyloučit ze „slušné společnosti“, pak se obávám, že v souladu s tezí o sebenaplňujícím se proroctví z tohoto „boje proti radikalismu“ vyvstane skutečný radikalismus se všemi jeho důsledky. Jestliže bude diskuze vedena racionálně se snahou naslouchat té či oné straně a poučit se, pak může nacionalismus vést k upevňování a prohlubování demokracie.

Který přístup nakonec převládne, je v tuto chvíli nejisté. Upřímně doufám, že ten, ve kterém zavládne zdravý rozum.

Citovaná literatura

- Anderson, B. (2003). Pomyslná společenství. V M. Hroch, *Pohledy na národ a nacionalismus - čítanka textů* (stránky 239-269). Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).
- Anderson, B. (2008). *Představy společenství: Úvahy o původu a šíření nacionalismu*. Praha: Karolinum.
- Baršová, A., & Barša, P. (2005). *Přistěhovalectví a Liberální stát: Imigrační a integrační politiky v USA, západní Evropě a Česku*. Brno: Masarykova univerzita v Brně.
- Ben-Israel. (2003). Nacionalismus v historické perspektivě. V M. Hroch, *Pohledy na národ a nacionalismus - čítanka textů* (stránky 297-316). Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).
- Čmejrek, J., & Bubeníček, V. Č. (2010). *Demokracie v lokálním politickém prostoru*. Praha: Grada.
- Dahl, R. (1995). *Demokracie a její kritici*. Praha: Victoria.
- Dahl, R. (2001). *O demokracii. Průvodce pro občany*. Praha: Portál.
- Dočekalová, P., Švec, K., & kolektiv. (2009). *Úvod do politologie*. Praha: Grada.
- Gellner, E. (1993). *Národy a nacionalismus*. Praha: nakladatelství Hříbal.
- Gellner, E. (2003). *Nacionalismus*. Praha: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- Halada, J. (1984). *Osvícenství - věk rozumu*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- Heywood, A. (2004). *Politologie*. Praha: Eurolex Bohemia.
- Hroch, M. (1999). *Na prahu národní existence*. Praha: Mladá fronta.
- Hroch, M. (1999). *V národním zájmu*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.

- Hroch, M. (2003). *Pohledy na národ a nacionalismus - čítanka textů*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).
- Hroch, M. (2009). *Národy nejsou dílem náhody*. Praha: SLON.
- Hroch, M., & Kubišová, V. (1990). *Velká francouzská revoluce a Evropa 1789/1880*. Praha: Nakladatelství Svoboda.
- Ivaldi, G. (2003). The FN split: party system change and electoral prospects. V J. Evans, *The French party system* (stránky 137-154). Manchester and New York: Manchester University Press.
- Jandourek, J. (2008). *Průvodce sociologií*. Praha: Grada.
- Jungar, A.-C. (2014). *Business as usual: Ideology and populist appeal of the Sweden Democrats*. Flemingsberg: Södertörn University Press.
- Keller, J. (2001). *Politika s ručením omezeným. Proměny moci na prahu 21. století*. Praha: Evropský literární klub.
- Klaus von, B. (2013). *Right-wing Extremism in Western Europe*. London: Routledge.
- Kohn, H. (2003). Nacionalismus. V M. Hroch, *Pohledy na národ a nacionalismus - čítanka textů* (stránky 87-98). Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).
- Mudde, C. (2004). The Populist Zeitgeis. *Government and Opposition*, stránky 541-563.
- Perottino, M. (2005). *Francouzský politický systém*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).
- Renan, E. (2003). Co je to národ? V M. Hroch, *Pohledy na národ a nacionalismus - čítanka textů* (stránky 24-35). Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).
- Rooyackers, I., & Verkuyten, M. (2012). Mobilizing support for the extreme right: A. *British Journal of Social Psychology*, stránky 130-148.
- Shields, J. (2010). The Far Right Vote in France: From Consolidation to Collapse. *French Politics, Culture & Society*, 25-45.

- Svensson, P. (1995). *Teorie demokracie Brněnské přednášky*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- Wincock, M. (1998). *Historie extrémní pravice ve Francii*. Praha: Academia.

Elektronické zdroje

- FIALA, Petr. O potřebě demokratické politiky. revuepolitika [online]. 2013 [cit. 2016-04-22]. Dostupné z: <http://www.revuepolitika.cz/clanky/1921/o-potrebe-democraticke-politiky>
- ROBEJŠEK, Petr. Ohrožená demokracie. Media.wix.com [online]. 2013 [cit. 2016-04-22]. Dostupné z: http://media.wix.com/ugd/2b5a8c_d963b13448f543deba4670589a955ca9.pdf
- ROBEJŠEK, Petr. Německé politické strany v měnící se společnosti [online]. 2016 [cit. 2016-05-02]. Dostupné z: <http://institut2080.cz/publikujeme/nemecke-politicke-strany-v-menici-se-spolecnosti>
- HIRT, Tomáš. Přehled základních tezí modernistického pojetí nacionalismu. AntropoWEBZIN [online]. 2007 [cit. 2016-04-22]. Dostupné z: <http://www.antropoweb.cz/cs/prehled-zakladnich-tezi-modernistickeho-pojet>
- Statistics Sweden. 2014. „Historical Statistics of Elections 1910–2014.“ [online]. Stockholm: Statistics Sweden [cit. 2016-04-23]. Dostupné z: http://www.scb.se/en_/Finding-statistics/Statistics-by-subjectarea/Democracy/General-elections/General-elections-results/Aktuell-Pong/12275/Historical-statistics-of-election-results/32065/.
- (Sverigedemokraterna, SD). 2014. [online]. „Valmanifest.“ Kristianstad: Sverigedemokraterna [cit. 2016-04-23]. Dostupné z: <http://sverigedemokraterna.se/valmanifest/>.

- Marine Le Pen's 17.9% is not a breakthrough for the far right [online]. 2012 [cit. 2016-05-02]. Dostupné z: <http://wwwwww.theguardian.com/world/french-election-blog-2012/2012/apr/25/marine-le-pen-french-elections-2012>
- BROŽ Josef. Výsledky Národní fronty překračují francouzské hranice [online]. 2014 [cit. 2016-05-02]. Dostupné z: <http://www.newtonmedia.cz/cs/mediainfo-cz/svet/vysledky-narodni-fronty-prekracuji-francouzske-hranice/detail>
- PEROTTINO, Michel. Výsledky Národní fronty překračují francouzské hranice. Acta Politologia [online]. 2011, 1(3) [cit. 2016-05-02]. Dostupné z: <http://acpo.vedeckecasopisy.cz/publicFiles/00094.pdf>
- PEROTTINO, Michel. Několik poznámek k výměně lídra Národní Fronty ve Francii. Acta Politologica [online]. 2011, 3(1), 83-92 [cit. 2016-05-02]. Dostupné z: <http://acpo.vedeckecasopisy.cz/publicFiles/00094.pdf>
- RADAČIČOVÁ Simone. Le Penová podpoří odchod Británie z Evropské unie. V budoucnu chce "franxit". Acta Politologia [online]. 2016 [cit. 2016-05-02]. Dostupné z: <http://archiv.ihned.cz/c1-65262160-le-penova-podpori-odchod-britanie-z-evropske-unie-v-budoucnu-chce-franxit>
- HABÁŇ Martin. Od sedmnácti k pěti [online]. 2003 [cit. 2016-05-02]. Dostupné z: <http://www.listy.cz/archiv.php?cislo=031&clanek=010312>
- 'I don't hate Muslims. I hate Islam,' says Holland's rising political star [online]. 2008 [cit. 2016-05-02]. Dostupné z: <http://www.theguardian.com/world/2008/feb/17/netherlands.islam>
- Dutch gripped by 'shop a migrant' website [online]. 2012 [cit. 2016-05-02]. Dostupné z: <http://www.bbc.com/news/world-europe-17078239>
- Verkiezingsprogramma 2012 - 2017 [online]. 2012 [cit. 2016-05-02]. Dostupné z: <http://www.pvv.nl/images/stories/verkiezingen2012/VerkiezingsProgramma-PVV-2012-final-web.pdf>
- Dutch general election, 2010 [online]. 2015 [cit. 2016-05-02]. Dostupné z: https://en.wikipedia.org/wiki/Dutch_general_election,_2010

- New poll shows drop in support for PVV, VVD is on the rise. DutchNews.nl [online]. 2016 [cit. 2016-05-02]. Dostupné z: <http://www.dutchnews.nl/news/archives/2016/03/86492-2/>
- KLIMEŠ, David. Bernd Lucke se rozhodl zničit euro, aby zachránil Evropskou unii. E15.cz [online]. 2013 [cit. 2016-05-02]. Dostupné z: <http://nazory.e15.cz/profily/bernd-lucke-se-rozhodl-znicit-euro-aby-zachranil-evropskou-unii-972784>
- Programmarbeit. Alternative für Deutschland [online]. 2015 [cit. 2016-05-02]. Dostupné z: <https://www.alternativefuer.de/bundesfachausschuesse/>
- Alternativa pro Německo krizi zvládla. Ale je na křižovatce. Lidovky [online]. 2015 [cit. 2016-05-02]. Dostupné z: http://ceskapozice.lidovky.cz/alternativa-pro-nemecko-krizi-zvladla-ale-je-na-krizovatce-paz-/tema.aspx?c=A150209_174929_pozice-tema_lube&setver=touch
- Spory u konce: Německá AfD má novou šéfkou, je tvrdě proti islámu. EuroZprávy.cz [online]. 2015 [cit. 2016-05-02]. Dostupné z: <http://zahranicni.eurozpravy.cz/eu/125170-spory-u-konce-nemecka-afd-ma-novou-sefku-je-tvrde-proti-islam/>
- Zemské volby v Německu: Merkelová ztratila, uspěla populistická AfD. EuroZprávy.cz [online]. 2016 [cit. 2016-05-02]. Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/svet/1723267-zemske-volby-v-nemecku-merkelova-ztratila-uspela-populisticka-afd>
- Švédský ‚ráj uprchlíků‘: krajní pravice vede v oblíbě. Echo24.cz [online]. 2015 [cit. 2016-05-02]. Dostupné z: <http://echo24.cz/a/wNkwx/svedsky-raj-uprchliku-krajni-pravice-vede-v-oblibe>

- HAVLÍK, Vlastimil a Vojtěch KUBÁT. Proti politikům a imigrantům: Volební vzestup Švédských demokratů v letech 2010 – 2014 [online]. 2014 [cit. 2016-05-02]. Dostupné z:
https://www.academia.edu/16010440/Proti_politik%C5%AFm_a_imigrant%C5%AFm_Volebn%C3%AD_vzestup_%C5%A0v%C3%A9dsk%C3%BDch_demokrat%C5%AF_v letech_2010_2014_Against_Politicians_and_Immigrants_The_Rise_of_Sweden_Democrats_2010-2014_